

MUTARRİZİ VE MİSBAHİ*

Arş. Gör. Ali YILMAZ**

Nasır b. Abdisseyid al-Mutarrizî hicri altıncı asrın ikinci yarısı ile yedinci asrın ilk yarısında (538-610/ 1141-1213) yaşamış bir ilim adamıdır.

Harizm, Amuderya (Ceyhun) nehrinin her iki tarafında bulunan ülkenin ve bu ülkede XIII. asra kadar dilini muhafaza ederek yaşamış olan bir şarki İran kavminin ismidir¹. Harizmşahlar'ın başkenti **Gürgenç'tir**. Adı geçen bölgeye hakim olan veya idare eden kimselere verilen ünvan ise "**Harizmşah**"tır². Harizmşah tabiri İslam'dan evvelki zamanlardan beri bu ülkeye hâkim olanlar tarafından kullanılagelen bir ünvanıdır. Barthold tarih boyunca Harizmşahlar'ı dört devirde mütâla eder:

1- İslam'dan önce mevcut olup 995'e kadar devam eden Harizmşahlar (yani Afrig-oğulları).

2- 995-1017 arasında Me'mun-oğulları Harizmşahları.

3- Gazneli Sultan Mahmud'un 1017'de Harizm'i zaptı ile vali tayin ettiği Altuntaş ile başlayan Harizmşahlar.

4- 1097' den itibaren gittikçe genişleyerek büyük bir imparatorluk halini alan Harizmşahlar (yani Anuştingin-oğulları)³.

Müellifimizin hayatı, Harizmşahlar saltanatının parlak devri olan 'Alauddîn Atsız Harizmşah (1128-1156), Abu'l-Feth İl Arslan Harizmşah (1156-1172), 'Alauddîn Tekiş Harizmşah (1173-1200) ve 'Alauddîn Muhammed Harizmşah dönemlerine rastlar⁴.

Selçuklular devrinde elde edilen ilmi gelişmeler, Harizmşahlar döneminde de aynı şekilde devam etmiştir. Bu devirde ilim ve din lisanı olarak Arapça önemini korumuştur. Yalnız din ve ilim adamları değil, geniş bir edebi kültür sahibi olanlar da mutlaka Arapça'ya vakıf bulunuyorlardı⁵. Eserlerinin bütün İslam dünyasında ve Arap ülkelerinde yayılmasını isteyen alimler Arapça yazıyorlardı. Hatta eserlerini Farsça yazmış olanlar Arapçaya çevirmek zorunda kalıyorlardı. Ancak bu durum XII. yüzyılda değişmeye, Farsça ilim dili olarak Arapça'nın yerini almaya başladı. Bu duruma devlet dilinin Farsça olmasının da tesiri büyüktü⁶.

---

* Makalede geçen şahıs ve eser isimleri makaleyi inceleyen hakemin isteği doğrultusunda transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

** Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı Arş. Gör.

1- Togan, Z. Velidi, İ.A. Harizm Maddesi.

2- Merçil, Erdoğan, Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, 190.

3- Taneri-, Aydın, Harezşahlar, 3.

4- Çöğenli, Sadi, F. E. Fakültesi Dergisi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi , Sayı: 18, Ayrı Basım, el-Mutarrizî Hayatı ve Eserleri, 74.

5- Taneri, Aydın; 181.

6- Taneri, Aydın; 182.

Bu dönemlerde Harizm'de yaşamış ve haklı olarak büyük şöhret kazanmış ilim adamlarından bazıları şunlardır: az-Zamahşarî, Abu Bekr al-Harezmi ve as- Sakkâkî. Bu nedenden dolayı 'Abdurrazzâk as-Samarkandî, Harizm'i " *Mecma'ı A'yân-ı Cihân* " diye tavsif etmiştir⁷.

Kırgız bozkırları ile Kızılıkum çölünü sağında, Üsyurt düzlüğü ile Karakum çöllerini solunda bırakmak suretiyle ve gittikçe açılarak Aral'a doğru akan Ceyhun nehri, göz alabildiğine yayılmış olan kum deryaları ortasında bir hayat kaynağı olmuştur. Bu nehrin yüzlerce kola ayrıldığı yer olan Harizm arazisi ziraate elverişli hububat, bağcılık ve pamuk bakımından çok verimli idi. Yine doğusu ve batısı hayvan yetiştirmeye müsait arazilere sahipti⁸.

Harizm'in bu yönü kadar ehemmiyetli bir özelliği de ticaret sahasındaki rolü idi. Çin, İran, Hindistan gibi Asya ülkeleri ile Sibiryâ düzlükleri ve İskandinav memleketlerinin tam ortasında ve bu ülkelerin birbirleriyle ilişkilerini kolay bir şekilde sağlayan büyük yolların kavşak noktasında bulunan Harizm, işlek bir ticaret merkezi idi⁹.

Ancak tarım ve ticaretin sağladığı bu refaha rağmen Harizmşah Devletinde zamanla sosyal bir tabakalaşma meydana gelmiştir. Bu durum imparatorluk büyüdükçe daha da belirginleşmişti. Bu tabakalar; zenginler sınıfı, işçi sınıfı, köylü ve göçebe gibi farklı gruplara ayrılmaktaydı¹⁰.

Tanınmış bir dilci, edip ve fakih olan al-Mutarrizî'nin tam adı; **Nâsir b. 'Abdisseyid Abu'l-Makârim b. 'Ali al-Mutarrizî'dir**¹¹. Bazı kaynaklarda ismi **Nâsiruddîn** olarak geçmektedir¹².

al- Mutarrizî'nin künyesi kaynaklarda, **Abu'l- Fath ve Abu'l- Muzaffar** olarak geçmektedir¹³. Harizm'de doğduğu için kendisine **al- Harizmî** nisbesi verilmiştir¹⁴. Ancak **al- Mutarrizî** nisbesi daha fazla şöhret bulmuştur. Bu nisbenin **al- Mutarrizî** 'ye babasından dolayı veya kendisinin süslemecilik işi yaptığından dolayı mı verildiği bilinmemektedir¹⁵.

Müracaat ettiğimiz eserlerde, **al-Mutarrizî'nin** ailesi hakkında yeterli malumata rastlayamadık. İsminde geçen Abu'l- Fath ve Abu'l- Muzaffar künyesini muhtemel iki oğlu sebebiyle mi aldığı, yoksa başka bir

---

7- Çöğenli, Sadi, 75.

8- Çöğenli, Sadi, 75.

9- Çöğenli, Sadi, 75.

10- Taneri, Aydın, 175-176.

11- Mu'camu'l-Udabâ, XIX, 212; İnbâh, III, 339; al-Cavahir, II, 190; Vafayât, V, 369- 371; Favât al-Vafayât, IV, 182; Buğya, II, 311; Miftâhu's-Sa'ada, I, 126; Kaşfu'z- Zunûn II, 1708; al-A'lâm, VIII, 311; Tâcu't-Tarâcîm, s.274; Mu'camu'l-Mu allifîn, IV, 9; Târîhu'l- Adâbi'l- 'Arabî, III, 454- 455; GAL, I, 350; İ. Lichtenstaedter İ. A., Mutarrizi Maddesi.

12- al- Favâidu'l- Bahiyya, s: 218; Mu'camu'l Matbu'âti'l- 'Arabî, II, 1760.

13- al- Cavahir, II, 190; Mu camu'l Matbu'âti'l- 'Arabî, II, 1760.

14- Mu'camu'l- Udabâ, XIX, 212; İnbâh, III, 339; Vafayât, V, 369; al- A'lâm, VIII, 311

15- Vafayât, V,315.

nedenle mi aldığı bilinmemektedir. Ancak Yükseklikans tezi olarak çalıştığımız eseri olan **al- Misbâh**'ta bir oğlunun varlığından bahsedilmektedir ¹⁶.

İnceleyebildiğimiz kaynaklarda, ilk hocası ve alim bir zat olduğu anlaşılan babası hakkında da herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

al- Mutarrizî 538/ 1144 yılının Receb ayında Harizm'in Cürcaniye kasabasında dünyaya gelmiştir ¹⁷. Ancak al- Favâidu'l- Bahiyya ve Favâtu'l- Vafayât gibi bazı tabakat kitaplarında **al- Mutarrizî**'nin doğum tarihi H-536 olarak belirtilmektedir ¹⁸. Kaynaklar da belirtildiğine göre az- Zamahşarî, (538/ 1144) yılında Harizm' de vefat etmiştir. Aynı yıl ve aynı yerde de **al- Mutarrizî** dünyaya geldiği için kendisine "**Halifatu'z- Zamahşarî** " denmiştir ¹⁹. Bazı eserlerde ifade edildiği gibi bu ünvan kendisine az- Zamahşarî 'nin talebesi olması hasebiyle verilmemiştir ²⁰.

Ulaşabildiğimiz kaynak eserlerde **al- Mutarrizî** 'nin çocukluk ve gençlik yıllarına ait yeterince bilgiye rastlayamadık. Fakat eğitim aldığı hocalarının ilk sırasında babası Abu'l- Makârim 'Abdusseyyid'in adı geçmektedir. Buradan hareketle **al- Mutarrizî** çocukluk ve gençlik yıllarını memleketi olan Harizm'de geçirmiş olmalıdır ²¹.

Günümüze kadar ulaşan eserlerinden, **al- Mutarrizî** 'nin iyi bir tahsil gördüğünü anlıyoruz. Ancak yine hayatı hakkında olduğu gibi, tahsili hakkında da tabakat kitaplarında yeterli malumak mevcut değildir.

Tahsiline ilk olarak babası Abu'l- Makârim 'Abdusseyyid'den başlamıştır ²². Daha sonra az- Zamahşarî'nin talebesi olan ve "**Harizm Hatibi**" olarak bilinen Abu'l- Muayyad al- Muvaffak b. 'Ahmet'ten ilim tahsil etmiştir ²³. Ayrıca Hadis ilmini Abu 'Abdullah Muhammed b. 'Ali et- Tâcir'den öğrenmiştir ²⁴. Kendisine "**Halifatu'z- Zamahşari**" lakabı verildiğini daha önce belirtmiştik. as-Suyûti tarafından, az- Zamahşarî'nin talebesi olduğuna dair ileri sürülen iddia²⁵ bu lakaptan ileri gelmektedir ve bunun yanlış olduğu belirtilmektedir²⁶.

16- Metin kısmı s.1.

17- Mu'camu'l- Udabâ , XIX, 212; al-Cavahir, II, 190; İnbâh, III, 339; Vafayât, V, 369; Buğya, II,311; Miftâhu's- Sa'ada, I, 127; al-A'lâm, VIII, 311; Mu'camu'l- Mu allifin, IV,9; Târîhul- Adabi'l-'Arabî, III, 454; GAL, I, 350.

18- Favâtu'l- Vafayât, IV, 182; al- Favaidu'l- Bahiyya, s: 218.

19- Buğya, II, 311; Miftâhu's- Sa'ada , I, 126.

20- Buğya, II, 311; Miftâhu's- Sa'ada , I, 126.

21- Favâtu'l- Vafayât, IV, 182.

22- Mu'camu'l-Udabâ, XIX, 212; Vafayât, V, 370; Favâtu'l- Vafayât, IV,182; İnbâh, III, 339; al-Cavahir, II, 190; Mu'camu Matbu'ati'l-'Arabî,II; 1760; Târîhul- Adabi'l-'Arabî, III, 455;İ. Lichtenstaedter İ. A. , Mutarrizi Maddesi.

23- Çögenli, Sadi, s:78.

24- Mu'camu'l-Udabâ, XIX, 212; Vafayât, V, 370; al- Cavâhir, II, 190; Târîhu'l- Adâbi'l- 'Arabî, III, 455.

25- Buğya, II, 311.

26- Miftâhu's-Sa'ada, I, 126; İ. Lichtenstaedter, İ. A. , Mutarrizi Maddesi.

al- Mutarrizî, tabakat kitaplarında belirtildiğine göre 601/ 1204 yılında Hacca giderken Bağdat'a uğramış ve buradaki fakihlerle ilmi münazaralarda bulunmuştur ²⁷. **al- İzah** adlı eserinin sonuna yazdığı icazetten, **al- Mutarrizî**'nin Bistam ve Hanikin şehirlerinde de bulunduğunu ve buralarda ders verdiğini anlıyoruz. Bu icazetin kendi el yazısıyla 597/1200 senesinin Şaban ayında yazıldığı belirtilmektedir²⁸.

Favâtu'l- Vafayât adlı eserde ifade edildiğine göre Yakût al- Hamavî, **al- Mutarrizî** ile görüşmüş ve **al- Mutarrizî** kendisine şiir inşad etmiştir²⁹.

Müellifimiz **al- Mutarrizî**'den ders alan talebelerinden tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

1. **al-Kasim b. al-Husayn b. 'Ahmed al-Harazmî**

H-555 yılında dünyaya gelmiş, **al- Mutarrizî**'den Arapça ve Fıkıh eğitimi almıştır ³⁰. Yakût al- Hamavî bu alimden büyük bir sitayişle bahsetmektedir ³¹. Eserleri şunlardır: az-Zavâyâ va'l-Habâyâ, Badâi'u'l- Mulah ve az-Zamahşari'nin al-Mufasssalına yazmış olduğu at-Tacmîr fi Şarhi'l Mufasssal'ı.

617/1220 yılında Tatarlar tarafından öldürülmüştür ³².

2- **Muhtar b. Mahmut b. Muhammed az-Zâhidî Abu'r-Racâ al- Gazmini(al- 'Arminî)**³³

Hanefî fakihlerindedir. Şarhu'l-Kuduri ve al-Kinya adlı eserlerinin olduğu rivayet edilmektedir .658/1259 yılında vefat etmiştir ³⁴.

3- **Muhammed b.'Abdusettar b. Muhammed al-'Îmâdî, al-Kardarî**

al- Mutarrizî'nin talebelerinden ve Hanefî fakihlerindedir. Fıkıh Usulü ilmini yeniden ihya ettiği söylenmektedir.

642/1244 yılında Buhara'da vefat etmiştir ³⁵.

Müellifimiz; Edebiyat, Fıkıh, Tefsir, Lugat ve Nahiv gibi birçok ilim dalıyla meşgul olmuş ve bu sahalarda kıymetli eserler vermiştir. **al-Mutarrizî** herşeyden önce Lugat, Nahiv ve Edebiyat sahalarında büyük

---

27- Mu'camu'l-Udabâ , XIX, 212 Vafayât, V, 370; al- Cavâhir, II, 190; al- Favâidu'l- Bahiyya, s: 218.

28- al- A'lâm, VII, 348.

29 - Favâtu'l-Vafayât, IV, 183.

30- Mu'camu'l-Udabâ, XVI, 238- 253; al- Cavâhir, II, 703- 704; Kaşfu'z-Zunûn, I, 230; II, 952; Tâcu't- Tarâcîm, s: 50.

31- Mu'camu'l-Udabâ , XVI, 238.

32- Mu'camu'l-Udabâ , XVI, 238.

33- al-Cavâhir, II, 460- 462.

34- al-Cavâhir, II, 460- 462; Miftâhu's-Sa'âda , II, 279; Kaşfu'z-Zunûn,I, 577, 876.

35- al-Cavâhir, II, 228- 230.

bir ilim adamıdır. Bu nedenle İbn Hallikân (681/1282) onun hakkında sahasında otoriter bir bilgin der³⁶. Bu gibi ifadeleri hemen hemen bütün kaynaklarda görmek mümkündür ³⁷.

al- Mutarrizî'nin şiir sahasında da denemeler yaptığı ve bu sahada da başarı gösterdiği ifade edilmektedir.

al- Mutarrizî akide yönünden Mutezile mezhebine taassup derecesinde bağlı olup ³⁸ Mutezilenin ileri gelenlerindendi ³⁹. Amel yönündende Hanefî mezhebi mensubuydu ⁴⁰.

Eserleri

1- Kitâbu'l- Misbâh fi'n-Nahv

Yüksek lisans tezi olarak çalıştığımız bu eseri müellifimiz oğlu için yazmıştır ⁴¹. Nahivle ilgili bir eserdir. Bu eser, talebeler tarafından rağbet görmüş, üzerine pek çok şerh ve haşiye yazılmıştır ⁴². Hindistan'ın Luknow şehrinde basılmış olup tarihi bilinmemektedir ⁴³.

al-Misbah, beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler;

- 1- al-Istilahatu'n-Nahviyya
- 2- al-'Avâmilu'l-Lafziyyetu'l-Kıyasiyya
- 3- al-'Avâmilu'l-Lafziyyetu' s-Sama'iyya
- 4- al-'Avâmilu'l-Ma'naviyya
- 5- Fusulu'l-'Arabiyya

2- al-Muğrib fi Tartîbi'l-Mu'rib

Hanefî fikhı ile ilgili bir fikh sözlüğüdür. **al-Mutarrizî**'nin şöhret bulan eserlerindedir. al-Azharî'nin (v.h.370), az-Zahir fi ğaribi'l-Fikh'mın Şafîiler arasında gördüğü rağbeti Hanefî'ler arasında görmüştür ⁴⁴. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Sadi Çöğenli bu eseri doktora tezi olarak çalışmıştır. Ayrıca bu eserin Beyrut'ta da baskısı yapılmıştır.

3- al-İzâh fi Şarhi'l-Makamât li'l-Hariri

al-Harîri(v.h.416)' nin Makamat'mın şerhi olan bu eser, 1272 yılında Tebriz'de basılmıştır ⁴⁵. **al-Mutarrizî** bu eserin sonuna bir icazetname yazmıştır ⁴⁶.

36- Vafayât, V, 371.

37- Mu'camu Matbu'âti'l-'Arabî, II, 1760.

38- Buğya, II, 311; İn bâh, III, 339; al-Favâidu'l- Bahiyya, 218; Miftahu's-Sa'ada, I, 126; Mu'camu Matbu'âti'l-'Arabî, II, 1760; GAL, I, 351; İ. Lichtenstaedter, İ. A., Mutarrizi maddesi .

39- al-Cavâhir, II, 190; al-Favâidu'l-Bahiyya, 218; Tâcu't-Tarâcîm, 274, al-A'lâm, VII, 348.

40- al-Cavâhir, II, 190; al-Favâidu'l-Bahiyya, 218; Tâcu't-Tarâcîm, 274, al-A'lâm, VII, 348.

41. Metin kısmı s:1.

42. Kaşfu'z-Zunûn, II, 1760.

43. Mu'camu Matbu'âti'l- 'Arabî, II, 1760.

44. Kaşfu'z-Zunûn, II, 1708.

45. Çöğenli, Sadi, agm, 84.

46. al-A'lâm, VII, 348.

4- Muhtasarı İslahî'l-Mantık

Tabakat kitaplarında ismi geçen bu eser tanımlı dilci İbnu's-Sikkît (vh.244) 'in dil ile ilgili İslahî'l-Mantık adlı eserinin muhtasarıdır.

5- al-İkna'-Lima Huviya Tahta'l-Kıma'

Müteradif kelimeler lügatçesidir. Bu eseri de oğlu için yazmıştır. Eser basılmamış olup henüz yazma halindedir⁴⁷.

6- al-Mukaddimatu'l-Mutarrizîyya⁴⁸

7- al-Muhtasarı'l-Mavsum⁴⁹

8- al-Risala⁵⁰

9- Risâla fi Fasri'l-Mavla⁵¹

Kitâbu'l- Misbâh fi'n- Nahv

Konusu, Muhtevası

al- Mutarrizî'nin konusu Arap gramerinin Nahiv kısmıyla alakalıdır. Müellifimiz **al- Mutarrizî** eserini beş bölüme ayırmış ve nahiv konularını bu bölümler altında izah etmiştir.

Bu bölümler sırasıyla;

1- al-İstilahatu'n-Nahviyya: Bu bölümde isim, fiil ve harf arasındaki farklılıklar misallerle geniş bir şekilde anlatılmıştır. Ardından irab hakkında malumat veren bir bölüm yer almaktadır. Son olarak mureb ve mebnî isimler hakkında bilgi verilmiştir.

2- al-'Avamilu'l-Lafziyyatu'l-Kıyasiyya: İkinci bölümde ilk olarak lazım ve müteaddî fiiller örnekleriyle birlikte izah edilmiş, daha sonra İsmi Fail, İsmi Mef'ul, Sıfat'ı Müşebbehe, Mastar vb. konular anlatılmıştır. Yine bu bölümde mef'ul çeşitleri hakkında bilgi de verilmiştir.

3- al-'Avamilu'l Lafziyyatu's-Sama'iyya: Harfî Cerler, Münada, İstisna, Huruf'u Müşebbehe bi'l fi'l, Nefy Edatları, Cezm Edatları, Temyiz, Nakıs Fiiler, Mukarabe Fiileri, Medh ve Zemm Fiileri vb. konular bu bölümde anlatılmaktadır.

4- al-'Avamilu'l-Ma'naviyya: Manevî amiller Sîbeveyh ve Ahfeş 'in görüşleriyle birlikte kısaca anlatılmaktadır.

5- Fusulu'l-'Arabiyya: Bu bölüm dört kısma ayrılmıştır; birinci kısımda Marife-Nekra; ikinci kısımda Müzekker- Müennes; üçüncü kısımda Te'kid, Sıfat, Bedel, Atf-ı Beyan ve dördüncü kısımda da aslî ve aslî olmayan irab konuları anlatılmaktadır.

---

47. Çöğenli, Sadi, agm, 83.

48. Mu'camu'l-Udabâ, XIX, 212- 213.

49. Miftahu's-Sa'âda, I,126.

50. Çöğenli, Sadi, agm, 86.

51. Çöğenli, Sadi agm, 87.

Müellifimizin eserini oğluna Arapça öğretmek için kaleme aldığını daha önce belirtmiştik. Bu nedenle eser geniş bir hacme sahip değildir. Müellif eseri beş bölüme ayırmış ve bu beş bölüm altında konuları ele alıp, tek tek, kısa ve özlü bir şekilde anlatmıştır. Ardından klasik nahiv kitaplarında rastladığımız örneklerden, ayetlerden ve nadirde olsa şiirlerden örnekler verilmiştir.

Eser tertibi bakımından da yine klasik nahiv kitaplarıyla aynı özellikleri taşımaktadır.

Şerhleri

al- Misbâh yazıldıktan sonra talebeler arasında büyük rağbet görmüş, uzun süre medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu rağbet üzerine pekçok kişi tarafından şerhleri yapılmıştır.⁵² Bu şerhlerden bazıları ve müellifleri şunlardır:

- 1- al-Makâlid, Mahmud b. 'Omar al- Cündi
- 2- al- İftitâh,?
- 3- al-İfsâh an- Anvari'l- Misbâh, ?
- 4- al- Miftâh - Tacu'd- Dîn Muhammed b. al- İsfarâini
- 5- Hulasatu'l- 'İrâb -İbrâhim b. 'Abdu'l-Karîm
- 6- al-Islâh fî Şarhi Şarhi Dibacati'l- Misbâh- Muhammed b. Yûsuf
- 7- Şarhu'l- Misbâh - Şihâbu'd- Dîn 'Ahmed b. Mahmud as- Sivasî
- 8- Hizanatul-Latâif,?
- 9- al- İsbâh,?
- 10- Şarhu'l- Mavla Mustafa b. Şa'bân
- 11- Şarhu 'Abdullah b. Muhammed al- Fargani
- 12- Şarhu 'Ali b. Muhammed al- Bastami (Musannifek)

BİBLİYOGRAFYA

al-Anbarî, ('Abdurrahmân b. Muhammed), **Nuzhatu'l-Alibba**, Kahire, 1967.

Bağdatlı İsmail Paşa, **Hadiyyatu'l-'Arifîn**, nşr. R.Bilge- Mahmud K. İnal, I- II, İstanbul, 1955.

---

⁵²- Kaşfu'z-Zunûn, II, 1708.

- Brockelmann(Carl), **GAL:Geschichte der Arabischen Litteratur**, I-II, Leiden, 1943-49.
-----, **GAL,Suppl.: Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband**, I-III, Leiden, 1937- 1942.
- Butros al-Bostânî, **Udabâu'l-'arab**, Beyrut,1989.
- Corcî Zaydân, **Târîhu Adâbi'l-Luġati'l-'Arabiyya**, I-II, Beyrut,1983.
- Çöğenli M. Sadi, **el-Mutarrizî Hayatı ve Eserleri**, Erzurum, 1990.
- Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul,1993.
- E. Badiî Yakûb, **al-Mu'camu'l-Mufassal fî Şavâhidi'n-Nahvi'ş Şi'riyya**, I-III, Beyrut,1992.
- İbn Hallikân, **Vafayâtu'l-A'yân**, nşr. İhsân 'Abbâs, I-VIII, Beyrut, 1977.
- İbn Kutayba, **aş-Ş'ir va'ş-Su'arâ**, Beyrut, 1991.
- İbn Hişâm, **Muġni'l-Labîb**, Beyrut,1992.
- ....., **Avdahu'l-Masalik**, Beyrut, 1994.
- ....., **Şarhu Şuzuru'z-Zahab**, Beyrut,1994.
- ....., **Şarhu Katru'n-Nada**, Beyrut,1994.
- İbn Manzur, **Lisân al-'Arab**, I-XV, Beyrut,1994.
- İA:İslam Ansiklopedisi, İslam alemi coğrafya, etnoğrafya ve biyografya Lugatı**, I- XIII, İstanbul, 1993
- Kasim b. Kutluboġa al- Hanafî, **Tâcu't- Tarâcîm**, Beyrut, 1992.
- Katib Çelebi, **Kaşfu'z-Zunûn**, nşr.Ş. Yaltkaya- R. Bilge, I-II, İstanbul-1943.
- al- Kıftî, **İnbâhu'r-Ruvât**, nşr. M. Abu'l-Fadl İbrâhîm, I-V, Kahire, 1986.
- al- Kuraşî ('Abdulkâdir); **al-Cavâhiru'l- Mudiyya**, I-V, Riyad, 1993.
- Kutubî (Muhammed b.Şakir), **Favâtu'l-Vafayât**, nşr. İhsân 'Abbâs, I -V, Beyrut, 1923.
- Laknavî (Abu'l -Hasanât), **al-Favâidu'l- Bahiyya** , Mısır, 1324.
- 'Omar Farruh, **Târîhu'l-Adâbi'l-'Arabî**, I-VI, Beyrut, 1989
- 'Omar Rıza Kahhala, **Mu'camu'l-Muallifîn**, I-IV, Beyrut, 1993
- Sarkis (Yûsuf Alyân), **Mu'camu'l- Matbu'âtî'l-'Arabiyya**, I-II, Basra- 1968
- as-Suyûti (Calaluddin), **Buġyatu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-luġaviyyin va' nuhât**,III, Beyrut.
- Taneri, Aydın; **Harezmsahlar**, Ankara, 1993.
- Taşköprîzade ('Ahmed b. Mustafa), **Miftahu's- Sa'âda**, I-V, Kahire, 1968.
- al-Vasitî, **Tâcu'l-Arûs**, I-XX, Beyrut,1994 .
- Yâkût al- Hamavî, **Mu'camu'l- Buldân** , I-VII, Beyrut, 1990
- ....., **Mu'camu'l-Udabâ**, I-XX, Beyrut, 1980.
- Ziriklî Hayruddîn, **al-A'lâm**, I-VIII, Beyrut, 1992